

Ad hujus conjunctionis rationem explicandam varia systemata induxerunt philosophi et physiologi, quæ diversis hypothesebus circa sedem animi coaptarunt.

1° Cartesiani existimantur nervulos, instar cordarum vibrantium, impressionem objectorum ad cerebrum deferre. Sed hujus opinionis falsitatem anatomia jam demonstrat: nam nervi, 1° tensi non sunt, sed laxi, 2° in extremis suis partibus non sunt affixi, neque soliditate gaudent, 3° mediis non sunt liberi. Ergo vibratio est plane impossibilis.

2° Alii existimant fluidum quoddam nervum a cerebro elaborari organo necessarium, etc. (II, 120).

Sed istæ hypotheses in Psychologia ad exiguum momentum prosunt.

II. De sensibus internis.

165. — Quatuor sunt, ut modo diximus, animæ sensitivæ interiores vires: sensus communis seu internus, phantasia seu imaginatio, æstimativa seu cogitativa, et memorativa.

1° *De sensu interno.* Præter sensus externos, qui in objectorum externorum notitiam nos adducunt, habemus etiam facultatem qua sensationes externas ut nostras experimur, earumque diversitatem advertimus. Nam, ut ait S. Thomas, « non solum album a nigro, vel dulce ab amaro, sed etiam album a dulci, et unumquodque sensibile discernimus ab unoquoque, et sentimus quod differunt. » Hinc existit in nobis facultas quedam sensitiva a quinque sensibus externis diversa, quæ tamen cum ipsis intimam habet communicationem. Ille sensus, cuius existentiam experientia clare patefacit, nuncupatur *sensus internus*, *sensus communis*, aut etiam *sensus intimus*. Respicit facta interna, omnes operationes sensuum externorum, quæ referunt tanquam in subjecto sentiente actu existentes.

Sed in factis internis duplex distinguitur ordo, nimirum, 1° facta quæ sunt solius animi propria, actus nempe intellectus et voluntatis, 2° affectiones totius compositi. De sensu illo interiori, quo sentimus actus quorum subjectum est compositum, hic agitatur. Sensus intimus superior dici

nequit sensus proprie dictus, ideo quia est facultas mera spiritualis.

166. — THESIS I. *Sensus internus est sensus proprie dictus, seu facultas organica.*

Nota. Quidam, contra quos thesis stabilitur, confundunt sensum internum cum cognitione intellectuali qua anima seipsam cognoscit, et exinde realitatem hujus sensus negant.

Probat. 1° Sensus internus sensationes concrete seu quatenus sunt subjecti corporei affectiones percipit; atqui res concreta in subjecto corporei affectiones percipi potest. Ergo sensus internus est facultas organica, seu sensus proprie dictus.

2° Bruta sentiunt etiam modificationes internas, v. g. dolorem et voluptatem, seu habent sensum internum. Atqui brutis non insunt nisi facultates organice. Ergo.

167. — THESIS II. *Perceptio sensus interni perceptiones sensuum externorum consequitur.*

Probat. Sensus internus versatur circa modificationes seu affectiones subjecti, nempe circa vitam corpoream in actu secundo; atqui vita sensilis in actu secundo, seu operatio vitalis, quæ exercitium sensibilitatis interno prævertat, nonnisi a sensibus externis proficiat potest. Ergo sensus internus exercitium sensibilitatis externa supponit.

168. — THESIS III. *Sensus intimus subjectum sentiens quoque attingit.*

Probat. Sensus internus affectiones subjecti sentientis concretas, non abstractas attingit; atqui attingere affectiones concretas, seu ut in re sunt, non est eas percipere sine subjecto. Ergo sensus internus percipit etiam subjectum ipsum, seu proprias affectiones cum sensu sui ipsius simul advertit.

169. — THESIS IV. *Sensus internus haberi potest ut basis et radix aliorum sensuum.*

Probat. Tanquam centrum sensibilitatis haberi potest

ea facultas in quam conflunt omnes sensationes; atqui sensus internus omnes sensationes, quibus afficitur subiectum sentiens, experitur et refert. Ergo sensus interior, ut ait S. Thomas, « est communis radix et principium exteriorum sensuum. » Igitur vis sentiendi, quæ in singula sensoria diffunditur, ad sensum internum terminatur, qui omnes immutationes organorum singulorum refert.

170. — *Corollarium.* Hinc organum hujus facultatis, quæ ita in omnia sensoria diffunditur, aut saltem cum iis communicat, non potest esse nisi totum systema nerveum.

171. — *2° De imaginatione.* Quisque sibi conscius est se non modo experiri præsentis suæ affectiones, sed etiam easdem post diuturnum tempus instaurare, ut præsentis relegere, atque varie componere posse : v. g., imaginari possum ædificium quod vidi, dolorem aut gaudium quod olim expertus sum; possum etiam effingere chimæram, montem aureum, etc. Est igitur in homine virtus reproduendi sensationes antea habitas, easque variis modis dividendi et componendi. Hæc facultas *imaginatio* seu *phantasia* appellatur (1), dum imagines quas effingit, *phantasmata* nuncupantur.

Verum nonnulli auctores per *phantasiam* intelligunt eam facultatem, quæ ex perceptis speciebus varia format simulacra uniendo aut dividendo species rei per sensus externos apprehensas, dum *imaginatio* munere duntaxat fungeretur percipiendi objecta absentia, et quasi præsentia representandi.

Reproductio phantasmatum in homine quandoque est *naturalis*, quandoque *quæsitæ*, ut omnes per experientiam propriam norunt. Hoc duplici modo fieri etiam potest compositio aut divisio phantasmatum : fit sponte in somniis, in delirio, sed dirigente intellectu et imperante voluntate in operibus arte factis. Hinc quando rationis jure penitus excutit phantasia, omnia phantasmata sponte fiunt, quæ ut objecta realia habentur; et sic gignitur delirium videntia.

172. — Causa quæ reproductionem phantasmatum faciliorem reddit, est *attentio* et *associatio*. 1° Gradus quidem

(1) S. Th., 1, p. q. a. 4; 78, de anima, a. 13.

intensus attentionis adhiberi debet huic perceptioni quam revocat imaginatio; nam affectiones quæ nos nulla adhibita attentione afficiunt, statim prætervolant, et exinde imaginatione difficilius revocantur; sed quando affectiones animi valide percullunt, altum in phantasia reliquunt vestigium; quamobrem earum phantasmata facilius redintegrantur. Igitur quod vividior fuit attentio, eò facilius evadit excitatio phantasmatum.

2° Præterea ad phantasmata revocanda maxime juvat associatio representationum sensibilium; dum enim duo nectuntur phantasmata, præsentia unius alterum statim evocat.

Associatio phantasmatum, sicut et idearum, duplex esse potest, nimirum *objectiva* et *subjectiva*. Dicitur *objectiva* quando representationes, quæ sunt in animo, eandem habent ad invicem relationem quam habent objecta sensibilia : v. gr., arbor et flores vel fructus, ignis et austio. Nexus dicitur *subjectivus* quando quadam constat inter sensationes relatione, quæ inter objecta ipsa non existit, ut cum, v. g., sensationes rerum planè disparillum fuerunt simultaneæ aut sibi succedentes. Ex : si quis, dum loquebatur cum tali persona in morbum statim incidisset, phantasmata hujus personæ et talis ægritudinis associarentur.

173. — Imaginatio est facultas organica cujus sensorium est cerebrum. Imaginatio enim reperitur in brutis animalibus quæ facultatibus organicis duntaxat fruuntur. Præterea nonnisi circa res corporales, extensas, coloratas, figuram habentes, etc., versatur. Ergo non potest esse nisi facultas organica.

At licet ad sensibilitatem pertineat phantasia, intimo tamen nexu hæc facultas colligatur cum ipsa intelligentia, ut experientia clare demonstrat : nam phantasma continuo consequitur intelligentiæ actio; et vicissim statim ac idea est in mente, illicè imaginatio hanc ideam inditum forma sensibili. Causa tam arctæ inter utramque facultatem colligationis oritur ex ipso nexu animæ et corporis; nam imaginatio, quæ est nobilior omnibus sensitivis facultatibus, propinquius accedit ad ipsum intellectum, qui est facultas ordinis superioris. Hinc intimo existere debet

nexus inter intellectum et imaginationem, quam inter intellectum et crassiores facultates ordinis inferioris.

174. — 3° De memoria sensitiva. Est etiam in homine virtus seu facultas retinendi sensationes antea habitas, quas in se contuetur tanquam olim a se habitas. Hæc facultas dicitur memoria sensitiva. Memoria enim potest non esse nisi simplex recognitio sensationum præteritarum, et tunc dicitur sensitiva; potest etiam esse recognitio operationum spiritualium, et tunc dicitur memoria intellectiva. Memoria sensitiva ab imaginatione differt quatenus recognitionem importat, non autem simplicem reproductionem.

Memoria hæc quæ representat sensationes præteritas, est facultas organica, nam 1° reperitur in brutis; sic, v. g., canis eandem domum non ultra ingreditur, in qua se baculo percussum fuisse recordatur: sic avicula reminiscuntur nidorum, etc. 2° Hæc facultas non versatur nisi circa res sensibiles et corporeas.

Reminiscencia, quæ est recordatio rei præterita cum inquisitione quadam, a memoria differt in quantum 1° præteriti meminisse dicimus, reminisci verò oblit: 2° memoria versatur circa præterita actu simplici, reminiscencia verò, cum inquisitione; unde reminiscencia hominibus solum competit, ideò quia discursum quemdam rationis importat, et exinde solam memoriam intellectivam comitatur.

175. — 4° Id quod ad æstimationem pertinet, prætermittimus, ideò quia in homine minus propriè reperitur, saltem tanquam facultas distincta et ordinis mere sensilis; ratio enim in homine objecta cognoscit ut proficua aut nociva, utilis aut inutilia, jucunda aut molesta, quando sensus illud discrimen non secerant.

III. De appetitu sensitivo.

176. — Omne ens naturalem aliquam habet inclinationem qua ad proprium bonum dirigitur. Hæc inclinatio potest ab externo impulsu determinari: v. g., directio gravium ad centrum terre, et hic appetitus rerum cognitione carentium dicitur naturalis. In entibus quæ cognitione pollent, hic motus determinari potest ab objectis

quæ cognoscuntur ab hujusmodi entibus; hæc inclinatio dicitur appetitus elicitus, qui solum propriè appetitus dici potest.

Appetitus elicitus est vel intellectivus vel sensitivus, prout ejus bonum a sensu vel ab intellectu apprehenditur. Hinc cognitionem sensilem sequitur appetitus sensitivus, cujus objectum est bonum sensibile, et cujus actus vocantur passionem.

177. — THESIS I. Est in homine appetitus sensitivus.

Prob. Conscientia testatur nos constanti propensione sollicitari ad res sensibiles et corpori congruentes nobis procurandas, etiamsi res ejusmodi appetitui rationali reluctentur, juxta verba S. Pauli: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem*. Atqui hæc propensio, seu facultas quæ tendit in res ejusmodi, est id quod nuncupatur appetitus sensitivus. Ergo existentiam hujus facultatis renuntiat conscientia.

178. — Schol. Hic appetitus quatenus rationis dietamini conflictatur, cui tamen non semper reluctatur, sensualitatis dici solet. Hinc motus appetitus sensitivi, qui passionem appellari solent, in bonam vel malam partem trahere possunt.

179. — THESIS II. Appetitus sensitivi subjectum est compositum ex anima et corpore.

Prob. I. Ut experientia constat, omnes passionum motus cum aliqua immutatione organorum semper conjuncti sunt, præsertim cordis, quod appetitus sensitivi princeps organum esse videtur; atqui facultas quæ consortio organi in agendo eget, organica dicitur, cujus proinde conjunctum est subjectum. Ergo appetitus sensitivus in composito residet tanquam in subjecto.

II. Præterea appetitus ille versatur circa bonum corporeum sibi modo corporeo conjungendum.

III. Varia corporis constitutio, ætas, sexus, nutritio, etc., ad certos quosdam actus appetitum sensitivum inflectunt. Ergo hic appetitus est facultas alicui organo corporeo affixa.

180. — Schol. Hinc probationi non obstat quòd appeti-

tus rationalis aliquando organa immutat; nam, ut ait S. Thomas, « propter intensitatem appetitūs superioris partis ex quo fit redundantia in inferiore appetitū, » moveri possunt organa, sed mediante appetitū sensitivo. Id aliquando evenit in intensissimo amoris erga Deum actu.

181. — *Appetitus sensitivi divisio.* Appetitus sensitivus, cuius finis sunt passiones, in duas quasi partes scindi solet, nimirum in *concupiscibilem* et *irascibilem*. Appetitus concupiscibilis est inclinatio simplex ad bonum sensibile prosequendum, et ad malum ejusdem ordinis effugiendum. Appetitus irascibilis consistit in inclinatione ad resistendum iis omnibus quæ bonum sensibile impugnant, vel malum ingerunt. Quapropter irascentis objectum dicitur esse bonum *arduum*, et concupiscentis, bonum *delectabile*.

A concupiscibili sex oriuntur passiones seu motus diversi: tres circa bonum, nimirum, *amor*, *desiderium* et *gaudium*; desiderium est boni absentis, gaudium est boni presentis, amor autem versatur circa bonum absolute et secundum se spectatum, id est, nec ut presentis nec ut absentis consideratur. Tres pariter circa malum, scilicet *odium*, *fuga* et *tristitia*: fuga est mali absentis; tristitia, mali presentis; odium, utriusque, seu potius versatur circa malum absolute spectatum. Ab appetitu irascenti quinque pullulant passiones; duæ circa bonum arduum, nempe *spes* et *desperatio*, et tres circa malum opeosè vitandum, videlicet, *audacia*, *timor* et *ira*. Passiones sumptæ in hoc sensu sunt meri actus appetitūs, ac proinde sunt *physicæ* bonæ; *ethicæ* autem nec bonæ nec male sunt, nam recessum a rationis regula de se non includunt.

Istæ duæ partes appetitūs, juxta plurimos, consideratione tantum sunt diversæ, non autem realiter distinguuntur; inde diversas non constituunt facultates: Objectum enim utriusque appetitūs est idem, licet sub diversis aspectibus spectatum; bonum et malum absolute spectata non sunt aliquid realiter diversum a bono vel malo ut arduum spectato; præterea appetitūs boni ardui supponit appetitum boni simpliciter. Tamen juxta S. Thomam (1) et alios, sunt potentia realiter diversæ (Cf. II, 157, 158).

(1) I, a. q. 22, r. 1, etc.

§ II. De potentis quarum sola anima est subjectum.

182. — Hactenus facultates organicas recensimus, quarum subjectum est compositum; nunc de iis agendum est quæ nobiliores sunt, atque inter entia corporea, solius hominis propriæ sunt. Potentiæ enim intellectivæ supremam animæ partem respiciunt, seu vitam intellectivam. Facultates rationales, sicut sensiles, in cognitivas et appetitivas distribuuntur.

I. De facultatibus cognitivis.

I. De intellectu.

183. — Intellectus est facultas cognoscendi quæ verum cognoscimus. Intellectus sumi potest in sensu lato vel in sensu stricto. In sensu lato est ipsa vis spiritualis cognoscendi, quæ proinde habetur ut principium simplicis apprehensionis, iudicii et rationum. In sensu stricto est facultas quæ sine mentis discursu aliquid apprehendimus: hinc versatur circa simplices apprehensiones et iudicia immediata.

184. — THESIS. I. *Intellectus distinguitur a sensu.*

Nota. Hæc thesis stabilitur contra eos qui de existentia hujus facultatis litem movent, aut eam cum sensu confundunt. Hoc genus philosophorum Sensistas appellamus, quorum præcipui sunt, inter veteres, Empedocles, et inter recentiores, Condillac, Lockius, etc.

Prob. Sensus est facultas 1° quæ per organum corporeum exercetur (II, 152, 166); 2° versatur circa sensibiles representationes, quæ sunt tantummodo de rebus singularibus et corporeis; 3° in brutis etiam reperitur. Atqui intellectus 1° est facultas inorganica, 2° attingit spiritualia et universalia quæ nihil habent commune cum sensibilibus qualitatibus, v. g., jus, Deum, etc.; 3° est id quod homo a brutis differt. Ergo intellectus est facultas a sensu plane diversa.

Major ex antea dictis patet.

Quoad *minorem*, 1° jam antea probavimus intellectum esse facultatem inorganicam (II, 151, 154). Id ceteroquin ex eo constat quod facultas organica non nisi eò se attollere valet quò attingere potest organum cui intrinsicè alliga-

tur; organum enim est instrumentum necessarium facultatis sensilis, et exinde ea dumtaxat attingere potest talis facultas, quæ ab instrumento suo organo attingi possunt. Porro instrumentum materiale profecto attingere nequit immaterialia, uti Deum, angelum, et abstracta, uti necessitatem, possibilitatem, etc.

2° Ex inconcusso conscientie testimonio scimus nos apprehendere spiritualia, immaterialia, abstracta eaque distinguere, dividere, componere. Ergo facultas quæ id præstat, seu intellectus, facultates sensiles longo prætereditur.

Præterea 3° bruta, quæ sensu fruuntur, cognoscere nequeunt nisi corporea et sensibilia: nullam veritatem necessariam apprehendere possunt, nam sensibilia et particularia sunt semper contingentia. Ergo sensus, cujus obiectum adequatum est sensibile, ad veritatem necessariam se attollere non potest, quæ in rebus sensibilibus reperiri nequit unquam.

185. — THESIS II. *Licet intellectus sit facultas inorganica, extrinsecus tamen a corpore pendet.*

Prob. I. Ex facto constat hominem cujus cerebrum infelici casu læditur, aut qui in morbum incidit, feбри torquetur, etc., quandoque ad tempus vel reliqua tota vita insanire; atqui noxa corporis non ita intelligentiæ operationem conturbaret, si hæc facultas a corpore nullatenus penderet. Ergo intellectus a corpore extrinsecus pendet: hæc enim dependentia intrinseca esse nequit, ut constat ex dictis.

Prob. II. Unio animæ et corporis non est accidentalis, sed physica et substantialis (II, 123, 124); atqui unio physica et substantialis expostulat aliquam ordinationem et dependentiam inter utrinque substantiæ vires et operationes. Ergo vires intellectivæ a corpore aliquo modo pendere debent.

186. — *Schol.* Firmitas nexûs quo animæ et corpus conjunguntur, hæc extrinsecus dependentiæ mensuram init.

187. — *De obiecto intellectûs.* Cùm intellectus sit potentia passiva quæ movetur antequam se moveat, obiectum intellectûs duplex distingui potest, scilicet *motivum*

et *terminativum*. Obiectum motivum seu *obectum quo*, est illud quod movet intellectum ad intelligendum. Obiectum terminativum seu *obectum quod*, est id ad quod terminatur intellectus. De hoc secundo in presenti agemus.

At hujusmodi obiectum bifariam etiam considerari potest, nimirum materialiter et formaliter (142): 1° obiectum materiale intellectûs adequatè sumptum est omne ens; 2° obiectum formale intellectûs, seu illud cujus apprehensio ad solum intellectum pertinet, est obiecti materialis essentia seu quidditas.

188. — THESIS III. *Obiectum quod adequatum intellectûs est omne ens, dummodo ritè proponatur.*

Nota. Per obiectum quod adequatum illud intelligitur extra quod nihil reperitur quod a facultate apprehendi possit, et exinde complectitur omnes rationes ad quas terminari potest intellectio. In thesi agitur de obiecto quod materialiter et generatim spectato, scilicet secundum totam extensionem quam habet.

Prob. I. A priori. Omne ens est aliquid in se, ac proinde est aptum ad cognitionem terminandam; atqui intellectus est facultas intelligendi quidquid est intelligibile, atque ei præsens fieri potest. Ergo obiectum adequatum intellectûs, si ejus extensio spectetur, est omne ens.

II. *A posteriori.* Præterea nuntiacionem conscientie constat nos, saltem aliquo modo, intelligere Deum, angelos, nosmetipsos, mundum corporeum, sive quoad essentiam sive quoad proprietates: atqui his continentur omnia quæ rationem entis habent. Ergo quidquid habet rationem entis, seu omne ens, est obiectum adequatum intellectûs.

189. — THESIS IV. *Obiectum formale intellectûs est rerum essentia seu quidditas (1).*

Nota. Per essentiam et quidditatem hic non solum intelligimus notionem specificam rei cognite, sed nomine quidditatis venit quælibet ratio communis, etiam maximè indeterminata, puta entis, rei, alicujus, subjecti etc. Ex.: Homo apprehendi potest ut ens seu aliquid, ut sub-

(1) S. Th. 1^a q. a. 5. 6; etc.

tantia, ut vivens, ut animal, ut animal rationale, etc. Hic ergo præscindimus a determinationis gradu.

Prob. Objectum terminativum intellectûs *formaliter* e. c. *exclusivè spectatum*, illud est cuius apprehensio ad solum intellectum pertinet, sicuti, v. g., objectum formale visus in solis coloribus consistit; atqui objectum cuius apprehensio ad solum intellectum pertinet est rerum essentia seu quidditas; nam

1° Cuique manifestum est nos rerum quidditatem percipere, v. g., rationes entis viventis, substantiæ, etc., quas sensum non percipiunt. Ergo essentiæ rerum solo intellectu apprehenduntur.

2° Intellectus, qui est facultas inorganica, res cognoscere nequit modo corporeo; porro cognoscere res modo incorporeo nihil aliud est quam eas apprehendere secundum *id quod sunt*, nempe secundum *quidditatem*, non autem secundum *modum existendi* in tali vel tali materia.

Denique 3° quò nobilior est facultas cognitiva, eò profundius res apprehendere debet: perfectio enim potentia stat in perfectione ejus operationis; atqui intellectus est facultas longè altior omnibus sensibus, qui qualitates sensiles ser corticem rerum continentur. Ergo intellectus id introspicere debet quod rebus est intimum, nempe essentiam; inè est quòd ejus eiyon ab *intus legendo* deducatur.

Igitur objectum formale intellectûs est rerum essentia.

190. — THESIS V. *Pro præsentii vitæ statu, quidditates intellectui nostro primò ac per se proportionatæ, eæ sunt quæ in rebus materialibus reuoluent.*

Nota. Thesis exclusionem aliarum quidditatum non importat, quas intellectus per actus reflexos et multiples percipit, sed solummodo affirmat objectum proprium, seu primò et per se cognitum, non autem secundariò et per aliud, esse quidditatem in materia corporali existentem.

Prob. Objectum proportionatum illud est quod moda existendi potentia ad quam refertur, respondet, ac per naturalia media ei primò et per se cognoscendum offertur. Atqui 1° sicut *intellectivum hominis*, ut dicit S. Thomas, *est in sensitivo*, ita quidditas, de qua agitur, in materia cor-

porali existit; una enim eademque est anima quæ simul intelligit et sentit, ac proinde intellectus, licet sit facultas inorganica, *naturaliter* tamen conjungitur cum facultatibus organicis; itaque sine harum facultatum concursu intellectus res *naturaliter* intelligere non potest; 2° res materiales per sensum intellectui sponte offeruntur ante alias res, v. g., ante angelos, Deum, etc.: imò objecta externa ante seipsum percipit intellectus. Ergo objectum proprium intellectûs pro præsentii vitæ statu est essentia in materia corporali existens.

191. — *Schol.* Objectum quod intellectûs hactenus pensum, sedulò distingui debet ab altero termino ejusdem facultatis. In una enim eademque intellectione, duplicem habet terminum intellectus, scilicet *subjectivum* et *objectivum*. Terminus objectivus est res cognita seu ipsum *objectum quod* intellectionis terminativum. Terminus subjectivus est ipsa actio ab intellectu producta, seu verbum mentis, nempe expressio mentalis rei cognite. Dum enim actu cognoscit intelligentia, operatur, seu actionem elicit ad ejus realitatem produendam terminatur hujusmodi expansio vis vitalis.

Præscindo nunc ab hac subtili quæstione multum a Scotistis agitata, utrum intellectio sit vera actio de prædicamento actionis, an qualitas de prædicamento qualitatibus? Sitne hæc actio aliquid distinctum a verbo mentis, necne?

Extra controversiam est actum cognoscendi esse immanentem, et proinde id quod produci intellectus, dum operatur, est ipsi intrinsecum; præterea cognitio semel adeptæ in nobis remanet, etiam post discessum rei cognita: v. g., dum per præsentiam arboris, animalis, etc., exurgit in me quomodocumque cognitio harum rerum, hæc cognitio, quam antea non habebam, ab animo non aufergit dum ab objectis in propria natura spectatis recedo. Hæc cognitio seu forma representativa est partus mentis. Hinc potest et debet dici terminus subjectivus intellectûs. Igitur duplex est terminus intellectûs, alter subjectivus, qui actione producta seu verbo mentis, id est, mentali rei cognite representatione consistit, alter objectivus, qui est res ipsa cognita seu *objectum quod* intellectûs.

192. — Thesis VI. *Licet intellectus singularia etiam percipiat, tamen proprium et directum ejus objectum est universale.*

Nota. Advertendum est duplex esse universale, alterum *directum*, alterum *reflexum*. Universale directum est quedam ratio *ex se universalis*, licet ut universalis adhuc non apprehendatur, nempe sub ratione formali habitudinis ad multa (18). Universale reflexum est ipsum universale directum quatenus concipitur ut quedam ratio seu *forma pluribus uniformiter applicabilis*. Ex.: Quum intellectus directe *essentiam* hominis apprehendit, quam educit ex sensibili representatione individui, hæc essentia tibi exhibet *universale directum*, quod tamen *ex se nec singularitatem dicit nec universalitatem*. At quum intellectus in primam cognitionem revertens, *hanc essentiam comparat* cum individuis humanis, in quibus reperitur, hic respectus ad plura, ope reflexionis, universali directo additus, facit ut hæc essentia taliter apprehensa dicatur universale reflexum, quod in quinque prædicabilia dividitur (40).

Prob. prima pars, nempe *intellectum percipere singularia*. Intellectus noster de singularibus fert iudicia, ratiocinatur: atqui id impossibile foret si homo præter cognitionem singularium, quam habet per sensus, cognitione intellectuali eorumdem non frueretur. Ergo intellectus noster singularia percipit.

Major experientia constat: innumera enim sunt iudicia quæ circa individua versantur: v. g., Petrus est homo, hic equus est animal, etc., in quibus subjecti ejuſdem singularis identitatem affirmamus cum notione universali.

Minor etiam sola explicatione eget: iudicium enim stat in perspicuitate et declaratione convenientiæ vel discrepantiæ idearum: ergo intellectus ferre nequit iudicia, seu intuitu idearum convenientiam vel discrepantiam nisi simul has ideas contineatur et distinguat: si enim una notio esset in una facultate et altera in potentia diversa, nulla comparatio foret possibilis: v. g., id quod est in visu non potest ab hac facultate conferri cum eo quod in tactu vel gustu foret; verum visus duo objecta colorata quæ *comparari* potest. Patet itaque intellectum non posse

singularia conferre cum universalibus nisi simul universalis et singularis sint ipsi presentia.

Prob. secunda pars, scilicet *objectum proprium et directum intellectus esse universale*.

Per universale indiscriminatim sumptum intelligitur ipsa quidditas quatenus præscindit ab individuatione numerica; atqui proprium objectum intellectus est sola rei cognita essentia, id est, quidditas absolute spectata, non autem relative ad tale individuum. Ergo id quod intellectus noster primò et directè attingit est universale.

Præscindimus hic a particulari distinctione *universalis*: an sit directum vel reflexum in presenti parum refert.

Ad maiorem. Proprium objectum intellectus est ipsa quidditas (II, 189); porro hæc quidditas per se abstrahit ab omnibus conditionibus individuantiſ (II, 189, 191). Ergo objectum primum et directum intellectus est universale.

II. De ratione.

193. — Ratio, strictè sumpta (180), non est facultas diversa ab intellectu, sed est duntaxat aliqua hujus facultatis functio. Quum enim intellectus humanus sit finitus, non potest statim et simul veritates remotas cognoscere; ideo non nisi potentiam et per diversos actus plures detegit veritates; inò pluribus actibus ad cognitionem rei perfectam assequendam indiget; porro plures actus ad cognitionem *alicujus rei* concurrere nequeunt nisi posterior in priore rationem habeat, id est, sine *ratiocinatione*; intelligere in sensu presso est veritatem intelligibilem simpliciter apprehendere et iudicare; ratiocinari autem est procedere de uno intellectu ad aliud ut veritas quedam cognoscatur. Prout facultas cognoscendi hoc primo munere fungitur, intellectus nuncupatur; quum accipitur pro significanda altera functione, dicitur ratio (189).

194. — Thesis I. *Ratio non est potentia diversa ab intellectu.*

Prob. Ratio esset facultas distincta ab intellectu si ejus objectum formale ad objectum formale adeoquatum intellectus reduci non posset (II, 144); atqui ejusmodi reductio revera effici potest. Etenim

1° Objectum formale rationis, non sc̄is ac objectum intellectus, est quoddam intelligibile: totum rationis opus eò spectat ut res intelligatur. Porrò *intelligibile* formaliter sumptum est specie unum: intelligibile enim est *notio relativa*, quæ ordinem dicit ad vim intellectivam; ideoque illud objectum non est sola natura rei in se spectata, sed hæc natura *prout ad intellectum* latè sumptum *refertur*, seu prout est cognoscibilis. Ergo.

2° Dum ratio veritatem deductam cognoscit, eam resolvit seu reducit ad principium a quo deducta est. Ergo conclusio, quæ est objectum rationis, resolvitur ad principium quod est objectum intellectus. Itaque per resolutionem unus in alterum, hæc objecta *unum* fiunt (1).

105. — THESIS II. *Secunda hæc intelligentia functio primæ subditur.*

Prob. Ratiocinatio ab intellectu necessariò mutatur, 1° fundamentum, 2° leges. Ergo ipsi manifestò subditur.

1° Intellectus *fundamentum* suppletur, nam ratiocinatio exerceri nequit quominus iudicia immediata, seu per se nota antegrediantur, siquidem ratiocinatio est motus de noto ad ignotum; atqui iudicia immediata ad intellectum pertinent. Ergo.

2° Ratio motum a noto ad ignotum rectè et tutò incipere nequit nisi viam seu *legem* primordiale[m] discursus cognoscat; atqui hæc lex, utpote cuilibet rationis motui prævia, suppletur nequit nisi ab intellectu. Ergo secunda intelligentiæ functio a prima pendet.

106. — *Schol.* Ratiocinatio ex ipsa intellectus nostri infirmitate oritur, scilicet ex eo quod intellectus procedit de potentia ad actum et pluribus actibus utitur; nam si mens humana omnia immediate perspiceret, ratiocinatio non egeret. Hinc ratiocinatio, quæ in homine est maxima perfectio, absolute loquendo est imperfectio, quæ intelligentiæ humanæ imbecillitatem et angustias coarguit. Ratio, in sensu explicato sumpta, *soli* homini competit; quàmobrem meritò habetur ut differentia specifica in hominis definitione.

(1) Vide Sæpserino *Phil. Christ., Gysam.* pars sp. 3, 34.

III. De memoria intellectiva.

197. — Præter memoriam sensitivam, quæ perceptiones sensiles et phantasmata imaginationis conservat et recognoscit, homo etiam ornatur memoria intellectiva, quæ servat, reproducit et recognoscit ideas.

Certum est in homine memoriam aliquam intellectivam esse; nam, ut conscientia testatur, animus ideas olim habitas reproducere et recognoscere potest; porro memoria sensitiva actuum intellectus et voluntatis meminisse non potest. Ergo intellectiones et volitiones præteritæ nonnihi per facultatem superiorem reproducentur, scilicet per memoriam intellectivam.

198. — THESIS I. *Memoria intellectiva ab intelligentia non differt* (1).

Nota. Licet memoria sensitiva sit specialis facultas sentiendi, intellectiva nihilominus non est aliud quam affectio intellectus; re quidem vera facultas ordinis superioris latius se extendit quam facultas ordinis inferioris.

Prob. Ad memoriam constituendam requiritur et sufficit 1° ut ideas serverentur, ac 2° sub ratione præteriti exhibeantur: sub primo respectu memoria est habitus; sub secundo actum aliquem exercet (2). Atqui 1° ideas ab intellectu expressæ nequeunt ab alia facultate conservari; altera enim facultas arbitrariæ prorsus inderetur, siquidem huic muneris optime satisfacit intellectus; 2° ut fiat recordatio proprie dicta, seu cum notatione fluxus temporis, sufficit etiam intellectus, qui profectò potest percipere fluxum temporis inter illud instans in quo actum elicit et illud in quo ejusdem recordatur. Ergo nihil est in actu memoriæ ad quod se extendere non possit intellectus, ac probe objectum formale memoriæ non est diversum ab objecto formali intellectus. Igitur memoria habet nequit ut facultas diversa ab intelligentia.

199. — *Scholium.* Veruntamen datur quedam distinctio

(1) S. Th. q. 79. a. 7.

(2) Vide S. Bonav. in 2. lib. sent. d. vii, p. 2 a. 1. q. 2.

inter intellectum et memoriam intellectivam; nam aliud est munus quo intellectus intelligibilia apprehendit, et aliud est illud quo antea cognitorum recordatur, quod est quiddam intelligentiæ habitus, quo hæc facultas species intelligibiles servat. Ergo intellectus distinguitur a memoria tanquam aliquod munus peculiare quo orbari posset hæc facultas quominus in nihilum abeat.

200. — THESIS II. *Memoria, mediantibus subjecti actibus, exercetur circa objecta.*

Prob. 1ª pars, nempe quòd memoria exercetur directe et per se circa ipsos actus.

Memoria enim, cujus operatio propria est recognitio, necessariò præsupponit cognitionem, ad quam immediate ordinem dicit; atqui cognitio est actus intellectus objectum aliquod representans. Ergo recognitio, qua versatur circa cognitionem, immediate exercetur circa illum intellectus actum qui objecta exprimit.

Prob. 1ª pars. Memoria etiam fertur in eorundem actuum objecta, sed indirecte. Memoria, ut constat experientia, versatur circa præterita, ut præterita, et de ejusmodi objectis judicamus et ratiocinamur: atqui non præterent nisi ea quæ existunt, seu singularia; universalis enim, ut sic, a fluxu temporis præscindunt. Ergo memoria intellectiva circa ipsa objecta exerceri potest.

201. — *De memoria divisione et excitatione.* Memoria dividi solet in *spontanæam* et *voluntariam*. Dicitur spontanea quando cogitationes elapsæ, absque ullo labore se nobis offerunt. Memoria dicitur voluntaria, quum ideæ in nobis excitari aut revocari nequeant sine aliquo mentis conatu.

Ad memoriam excitandam valde juvat, ut omnes nôrant, attentio et associatio idearum. Sicut enim memoria sensitiva juvat dum sensationes vividiores sunt, ita etiam memoriæ intellectivæ opitulatur attentio, qua mens plus minùs intense ad aliquod objectum se confert. Idem etiam dicendum est de associatione idearum respectu memoriæ intellectivæ, quam de associatione phantasmatum quoad memoriam sensitivam.

IV. De reflexione.

202. — Intellectus, ut jam constat ex ipso actu recognoendi, potest in semet regredi, atque vi hujus reditus proprios actus attingere.

1° Scholastici duplicem distinguunt reflexionem, nimirum reflexionem *completam* et proprie dictam, et reflexionem *incompletam* seu improprie dictam. Nomine reflexionis completa venit illa operatio, qua facultas in propriis actus rediens, eos ex integro percipit. Reflexio dicitur incompleta seu improprie dicta, quando facultas, non in proprios actus revertitur, sed in actus diversæ facultatis. Ex.: Quum intellectus in se convertitur, suasque ideas denuò attingit, fit reflexio proprie dicta; dum eadem facultas in actus sensuum et imaginationis redit, fit reflexio improprie dicta seu incompleta. Reflexio proprie dicta, ut constat ex dictis (II, 111), solius facultatis inorganice propria est.

2° Verum reflexio completa intellectus ratione termini in quem exclusive fertur, bifariam distingui debet. Reflexio enim versatur circa aliquam cogitationem præviam; porro in aliqua cogitatione duo sunt distinguenda, nimirum, 1° ipsa cogitationis *entitas* seu ipsa actio cogitandi, nempe respectus ad subjectum cogitans; 2° *vis representandi*, seu respectus ad rem cognitam: hæc duo eviderter importat omnis cognitio, quæ est simul actio, seu *affectio* subjecti cogitantis, et *representatio* objecti cogniti. Porro ad unum aut alterum prospectum cogitationis unice se conferre potest intellectus recogitans. Inde divisio *reflexionis in ontologicam et psychologiam* (177), qua etiam dicitur conscientia, quia est scientia seu cognitio quedam *cum sensu* subjecti cognoscentis, cujus affectionem refert: psychologiam appellatur hæc, quia in ipsam cogitationis naturam regreditur. Ontologia nuncupatur altera reflexio, ideò quia versatur circa ens, *scilicet*, seu objectum cognitum; appellatur etiam *recogitatio*, quia objectum, antea cogitatum, denuò ad cogitandum assumitur.

Reflexio sive psychologiam sive ontologiam, sicut ipsa cognitio, potest exerceri tum sponte tum sub ductu voluntatis, ut quisque sibi conscius est. Aliquandò enim animus

voluntarie in prævia cognitionem se convertit, ut eam iterum et diligenter contempletur; hic reditus fieri etiam potest sine influxu voluntatis. Duplex itaque distinguitur status in cogitando, nimirum status contemplationis *spon-taneæ* et status contemplationis *deliberatæ*.

203. — THESIS. *Vis reflectendi ab intelligentia non differt.*

Prob. Reflexio proprie dicta reditum importat in cogitationes, seu in operationes intellectas; atqui 1° redire nequit nisi qui iter habuit, seu antea cognovit; 2° hic reditus respicit omne verum cognitum, ac proinde eò se extendit quò se porrigere valet intelligentia. Ergo sive ex natura motus quo fruatur vis reflectendi, sive ex objecto formali hujus cognitionis patet hanc vim ab intelligentia differre non posse.

204. — *Corol.* Hinc conscientia, si proprie sumatur, non est potentia ab intellectu diversa, sed *actus* quo intelligentia proprias operationes, ut suas, recognoscit; qua de causa hic actus subjectum cogitans seu *ipsum ego* attingere debet, non autem ut simpliciter existens (siquidem hic actus est reflexus, qui anteriorem intelligentia expansionem expostulat), sed prout est actus cogitans seu operans.

Scholium. — Conscientia dividi potest in *psychologicam* et *moraltem*. Quando considerat utrum actus reapse sit aut aliquando fuerit in nobis, dicitur *psychologica*; unice advertit actus animæ; quando considerat utrum actus cum legibus morum consentiat necne, dicitur *moralis*. Hic non agitur nisi de conscientia *psychologica*.

II. De appetitu intellectivo et libertate.

205. — Nobilior ille appetitus, qui intellectualem cognitionem sequitur, *voluntas* nominatur. Hæc facultas ab intellectu distinguitur, tum 1° quia diversum est utriusque objectum formale: intellectus enim versatur circa intelligibile, solum ut intelligibile est; voluntas verò appetibile, ut appetibile est, petit; tum 2° quia sæpius objectum ab intellectu propositum voluntas respicit. Id enim in confesso est apud omnes.

206. — THESIS I. *Voluntas appetere nequit nisi id quod ipsi proponitur sub ratione boni.*

Nota I. Affirmamus in hac thesis voluntatem summò bonum appetere posse, et proinde, respectu hujus facultatis, objectum adæquatum prosecutionis esse bonum, sicut objectum aversionis est malum: sed hic agitur de bono prout est in *apprehensione*, non autem prout est *in re*. Voluntas enim non fertur nisi in bonum *cognitum*, juxta effatum: *Ignoti nulla cupido*. Igitur parum refert utrum illud quod in *existimatione* ut bonum habetur, sit reapse bonum vel malum.

Nota II. Hæc doctrina, ut ait Poncius (1), « est communissima, quamvis, meo judicio, non sit tam facile illam probare quam videri posset. »

Prob. I. Per *bonum* intelligitur id, quod aliquo modo subjecto volenti convenit (317); atqui velle, quatenus est se movere seu tendere ad aliquid *habendum*, non potest versari nisi circa objectum quod in unum cum volente possit aliquo modo venire. Ergo voluntas non potest velle nisi id quod ipsi convenit, seu bonum.

Ad dilucidiorum *minoris* perspicuitatem, animadvertendum est velle seu appetere esse ad quamdam unionem cum aliquo constituendam tendere; porrò uniri et convenire sunt unum quid et idem. Igitur voluntas non nisi in objecti *volubilitate* convenientiam fertur.

Prob. II. Quidquid vult voluntas, vel illud vult tanquam medium, vel tanquam finem; atqui 1° si tanquam medium, necessariò debet velle illud quatenus condicens ad finis acquisitionem, et exinde ut bonum utile (318); 2° si tanquam finem, tunc debet illud voluntati se offerre sub ratione quæ facultatem hanc intentionaliter movere valeat ad volitionem: sed hæc ratio est bonitas finis. Ergo quidquid vult voluntas, illud vult quatenus ipsi sub ratione boni proponitur.

207. — THESIS II. *Bonum appetitum est semper aliquo modo bonum appetentis.*

Prob. Bonum appetitum est vel bonum proprium ipsius

(1) *Philosophia cursus integer*, tractatus de anima, disp. 7.

appetentis, et tunc stat thesis, vel bonum alterius; porro si est bonum alterius, illud alterum ad nos aliquomodo spectare debet, nam volitio semper importat aliquam relationem convenientiæ inter volentem et terminum illius actus. Itaque bonum, quod appetitur, est semper aliquo modo bonum ipsius appetentis, licet amore benevolentie appetatur.

De libertatis existentia.

208. — THESIS III. *Voluntas est potentia intrinsecè libera.*

Prob. I. Libertas, cui contradictorie opponitur necessitas, seu determinatio ad unum, in potestate eligendi consistit. Atqui, ut quisque sibi conscius est, homo pro libito potest agere vel non agere; frequentissime deliberat de eligendis, atque è duobus bonis sibi propositis alterum eligere aut utrumque respuere quit, imò post eventum, vitio vel laudi deliberationem sibi tribuit. Ergo ex ineluctabili conscientie testimonio constat esse in homine potestatem eligendi seu libertatem. Hoc argumentum tantæ est perspicuitatis ut revera non est cur in ipso enucleando commoremur.

Prob. II. Ex communi hominum sensu. Apud omnes gentes quantumvis incultas reperiuntur notiones justi et iniusti, meriti et demeriti, etc., nec non inveniuntur leges et precepta; præterea usus consiliorum et hortationum, promissionum et comminationum eisdem non est alienum, etc. Atqui hæc omnia essent absurda prorsus et ridicula si humanæ actiones non ex libertate arbitrii, sed ex ineluctabili necessitate procederent. Ergo persuasionem de libero hominis arbitrio habuerunt omnes gentes.

Potest etiam probari eadem veritas per rationem, ut postea dicemus, ostendendo nullum bonum posso voluntatem ad se necessariò trahere, aut ejus capacitatem appetendi explere, nisi summum bonum.

209. — *Scholium.* Diximus in thesi *voluntatem esse liberam*, nam libertas in sola voluntate formaliter residet. Etenim illa potentia est libertatis subiectum cujus est agere vel non agere, prosequi objectum propositum vel illud non prosequi. Atqui id proprium est voluntatis, ut

conscientia testatur. Ergo voluntas est potentia quæ dicitur libera.

De variis libertatis divisionibus.

210. — Libertas pro objecto habere potest actus internos voluntatis, vel actus externos a voluntate imperatos: v. g. actus deambulandi, legendi, etc. In primo casu dicitur etiam libertas *arbitrii aut indifferentiæ*, cui opponitur *intrinseca determinatio ad unum*. In secundo, libertas *executionis* appellatur, cui opponitur *coactio seu vis extrinsecus illata contra voluntatis inclinationem*. Hæc libertas a coactione, quando consideratur in ordine sociali, subdividi solet ratione objecti ad quod respicit, in libertatem *civilem, politicam et religiosam*.

Libertas arbitrii, quæ etiam appellatur libertas a necessitate, necnon, per oppositionem ad libertatem civilem et politicam, nomine libertatis *psychologica* notatur, est libertas proprie dicta, quæ ad meritum vel demeritum requiritur.

Libertas hæc stat in intrinseca potestate eligendi. Porro electio fieri potest 1° inter duo contradictoria, quæ sunt agere et non agere, 2° inter duo contraria, ut amare et odisse, 3° inter diversa, v. g. scribere, legere, ambulare, etc. Hinc triplex genus libertatis a necessitate distinguitur: primum dicitur libertas *contradictionis*, seu quoad exercitium; secundum libertas *contrarietatis*, denique tertium libertas *specificationis*. Secundum et tertium genus respiciunt *speciem actus*, et ideo libertas universim distribui etiam solet in libertatem *quoad exercitium*, et in libertatem quoad *speciem actus seu quoad specificationem*.

Libertas a necessitate dicitur etiam *indifferentia activa*. Indifferentia enim, ex ipsa vi nominis, est qua unum perinde se habet ad plura, et ideoque determinationi ad unum opponitur. At subiectum indifferens esse potest ad plura recipienda; v. g. cera ad omnes figuras, vel perinde se habere ad plures effectus producendos. In priori acceptione indifferentia dicitur *passiva seu subiectiva*, in posteriori *activa sive principii*. Hisce speciebus indifferentiæ adijci etiam solet *indifferentia objectiva seu judicii*, quæ est representatio objecti sub diversa ratione boni et mali.

211. — THESIS IV. *Sola indifferentia contradictionis est de essentia libertatis.*

Nota. Liberum arbitrium considerari potest abstractè nempe prout ab omnibus eo fruuntibus, id est, a Deo, beatis et homine viatore præcinditur : istud adequate constituitur per indifferentiam contradictionis, seu potentiam agendi et non agendi. Potest etiam contracte inspicì, scilicet prout reperitur in solo statu hominis viatoris, et tunc adequate constituitur per libertatem contradictionis et contrarietatis. Essentia libertatis consistit in libero arbitrio abstractè sumpto : in hoc sensu thesim propugnamus.

Prob. I. Deus est simul perfectissimè liber et impeccabilis per naturam : angelì et beati sunt etiam liberi et impeccabiles per gratiam. Atqui impeccabilitas componi nequit cum libertate contrarietatis. Ergo ad libertatis essentiam non requiritur libertas contrarietatis, ac proinde hæc essentia solà indifferentia exercitii constat.

II. Libertas formaliter stat in potentia eligendi ; atqui potestas eligendi reperitur in indifferentia contradictionis, quæ alias est aliquid prævium respectu libertatis contrarietatis : potentia enim agendi et non agendi est aliquid prius respectu potestatis agendi bonum vel malum. Ergo dempta libertate contrarietatis remanet etiam liberum arbitrium : itaque in hæc libertate contrarietatis non stat essentia liberi arbitrii.

212. — *Scholium.* Verumtamen in statu præsentì libertas contrarietatis est de ratione liberi arbitrii contractim sumpti. Status præsens a statu beatorum differt, quatenus homo habet potentiam peccandi vel non peccandi. Igitur liberum arbitrium contracte sumptum, scilicet pro statu hominis viatoris expostulat libertatem contrarietatis ; quomobrem constituitur adequate per libertatem contradictionis et contrarietatis.

213. — THESIS V. *Voluntas humana in præsentì statu adigi nequit producere in se ullam volitionem aut nolitionem.*

Prob. I. Ex testimonio conscientiæ. Quisque sibi conscius est se posse assensum elicere vel cohibere respectu

cujuslibet objecti. Ergo voluntas humana nunquam cogitur ad producendam in se aliquam volitionem.

II. Voluntas cogetur ad actum producendum, si Deus illi necessitatem intrinsecam imponeret ; Deus enim solus vim habet movendi voluntatem, seu determinandi actum internum hujusce facultatis. Atqui Deus, qui homini dedit libertatem indifferentem, nequit ita ad unum voluntatem determinare quominus primum domum destruat. Ergo voluntas creata naturaliter cogi nequit ad producendum in se ullam nolitionem aut volitionem.

De libertatis objecto.

214. — THESIS VI. *In ultimi finis appetitione libertas non est.*

Nota. In thesi agitur de beatitudinis amore ; verum ultimi finis appetitio potest considerari sive quoad exercitium sive quoad contrarietatem et specificationem. Quoad exercitium iterum debemus distinguere inter summi boni, in quo est beatitas, claram et distinctam propositionem, et confusam abstractamque. Sub primo respectu, amor beatitudinis non est liber, etiam quoad exercitium. Beati enim nequeunt non amare divinam bonitatem : necessariò rapiuntur ab ea. In secundo sensu, amor beatitudinis est liber quoad exercitium, et exinde homines viatores possunt summum bonum etiam sub ratione summi boni cognitum respuere, propter debilitatem propositionis : verumtamen hic amor non est liber quoad contrarietatem aut specificationem ; et in hoc sensu thesis adstruitur.

Prob. I. Objectum formale voluntatis est bonum : voluntas igitur nominis bonum velle potest (II, 206). Atqui ad generalem et abstractam felicitatis intentionem ultimò reducitur quælibet boni appetitio : appetere bonum idem est ac quærere felicitatem. Ergo voluntas quoad finem ultimum, libertate contrarietatis aut specificationis caret.

II. Actus liber deliberationem aliquam necessariò expostulat ; atqui ultimus finis, seu felicitas, ut sic apprehensa, in deliberationem adduci nequit : nullum enim extra illam est bonum cui comparari possit. Ergo beatitas objectum esse nequit actus liberi.

215. — *Corollarium*. Hinc si felicitas ita esset intellectui et voluntati præsens ut nulla posset esse obscuritas in cognoscendo, non remaneret etiam libertas contradictionis in appetendo. Beati ergo non sunt liberi libertate indifferentiæ quoad objectum primarium beatitudinis.

216. — *Scholium*. Qui vult finem vult media sine quibus ad hunc finem non pertingeret. Impossibile enim est ut volitio finis sit recta quæminus includat volitionem mediæ necessariorum. Hinc idem dicendum est de appetitione mediæ quæ cum fine necessariò neuntur, quam de ipso fine.

217. — THESIS VII. *Quoad bona particularia quæ cum fine non necessariò connectuntur, voluntas remanet libera, non modo quoad exercitium, sed etiam quoad specificationem.*

Nota. Quod ad libertatem exercitii spectat, id a fortiori eruitur ex antea probatis. (II, 214.)

Prob. I. Libertas arbitrii stat in potestate eligendi; atqui circa bona particularia, seu fines particulares, semper reperiuntur plures termini electionis: Nullum enim horum bonorum cum objecto adequato voluntatis necessariò connectitur; extra aliquod bonum particulare, semper remanent alia bona. Præterea bonum particulare non est expletivum facultatis, quæ indefinite appetere potest. Ergo voluntas circa hæc bona servat semper potestatem eligendi, seu est libera, libertate specificationis et contradictionis.

Prob. II. Libertas quoad specificationem expostulat solummodo ut sint plures termini electionis; porro bona particularia semper duo præ se ferunt: nempe, 1° aliquam boni rationem, 2° quendam boni defectum, ut pote particularia seu limitata. Ergo illa semper se voluntati præbent in conflictu cum aliis bonis, ac proinde voluntas, dum inter hæc bona eligit, nunquam necessariò determinatur ad unum appetendum.

Prob. III. Voluntas bonum appetit prout ipsi ab intellectu proponitur; atqui intellectus proponit media non necessaria ad felicitatem consequendam tanquam indiffe-

rentia. Ergo voluntas indifferens remanet quoad hæc bona eligenda, seu est libera.

CAPUT III.

DE ANIMA HUMANA QUOAD EXERCITIUM SUÆ ACTIVITATIS SPECTATA, SEU DE VIRTUTE ACTIVA ANIMI IN ACTU SECUNDO.

218. — Hucusque animam humanam consideravimus, sive quoad substantiam, sive quoad virtutem activam qua fruitor, cujus instrumenta sunt variae potentiae. Quæsimus ergo quid sit substantia animi, quænam sint facultates quibus hæc substantia est et dicitur virtus activa. Nunc autem, jam perspectis et determinatis singillatim omnibus animi facultatibus earumque objectis, ad exercitium harum potentiarum sedulo rimandum aggredimur. Igitur operationes proprias facultatum considerabimus quoad naturam et genesim.

Jam verò istæ operationes ad tres revocari possunt, nimirum 1° ad sensationem, 2° ad intellectionem, denique 3° ad appetitionem. Hinc in tribus articulis presentem disputationem absolvemus.

De hac et aliis disputationibus in portiones *materialiter* æquas dispensandis, parùm solliciti sumus; partitionem logicam unice quærimus.

ARTICULUS I.

De natura et genesi sensationum.

219. — Actus facultatis sentiendi, qui sensatio dicitur, ex duplici principio evidenter procedit, nimirum 1° *subiectivo*, quod remote est ens quod sentit, proxime facultas organica, 2° *objectivo*, quod est aliquid corporum sensibus pervium, exinde duplicem respectum habet. Sensatio in ordine ad subiectum spectata est quædam ejus affectio, in ordine ad objectum, seu ad realitatem externam, est sensilis ejus representatio. Hinc non agitur de sensatione quatenus ut affectio actusque subiecti apprehenderetur:

hoc enim modo specietata, ad sensum internum pertinet: in præsentibus agit duntaxat de hac vi representandi.

Quæritur enim quomodo enascatur in nobis sensitio? Quid ad illam constituendam conferat objectum? quid facultas? Hæc questio tam magna obvolvitur obscuritate, ut quidam auctor (1) affirmare non vereatur, id hucusque a nemine explicari potuisse. Circa hæc disputationem 1° breviter recensimus falsa aut incompleta systemata, necnon sententiam scholasticorum synthetice proponemus; 2° diversarum sententiarum fundamenta thetice excutimus, opinionem S. Thomæ omniumque scholasticorum propugnando.

§ I. De variis systematibus ad explicandam genesis sensationum excogitatis.

220. — Præsens questio arctissime colligatur cum ea quæ in explicandam naturam unionis animæ cum corpore incumbit, et exinde mirum non est hic eadem reperiri systemata.

1° Malebranche, suo systemati causarum occasionalium insistent, docet sensationem esse modificationem animæ a Deo productam, et exinde fide duntaxat nos posse de corporum existentia certitudinem habere.

2° Leibnitzius docuit sensationem non esse aliud nisi naturalem monadis sentientis evolutionem, quæ eodem modo contingeret si nullum corpus esset præsens, siquidem anima ab objectis externis modificari non potest. Eadem series representationum sensibilibus fieret in homine si mundus externus non esset. Hinc res externæ nullum prorsus habent influxum in productionem sensationum.

3° Materialistæ, qui existentiam principii simplicis in homine a corpore distincti inficiantur, in sensationibus nihil aliud vident quam actiones et reactiones mechanicas. Et ideo, juxta ipsos, unicum est sensationis principium, videlicet res externæ, quæ motum impellunt sensoris, et exinde determinant in homine hæc immutationem, quæ dicitur sensitio. Ex crassa, quam instituit, sensationis analysi, contucri nequeunt discrimen quod intercedit inter motum mechanicum et sensationem.

(1) R. P. de Boylesse, *cursum phil. psych.*, § 27.

Sed omnibus pervium est in sensatione nullam reperiri translationem partium, neque proprietates motus inveniri posse: motus enim contrarii eliduntur, dum sensationes contrariæ in eodem subjecto consistere possunt. Igitur non est cur in hoc systemate confutando immoremur, siquidem ex antea probatis de simplicitate et spiritualitate animi plane evertitur (II, 109, 111, etc.).

4° Cartesius sensationes mere subjectivas fecit, et inde orta est celeberrima questio de *ponte*, ut aiunt, seu de modo quo ex sensationibus ad certitudinem existentie corporum, quæ sunt objecta sensationum, devenire possumus.

5° Denique Reid, Dugald-Stewart cum schola scotica, cui hæc in re suffragatur Galluppius, docent in omni sensatione animum directe et immediatè, nempe sine ulla specie, percipere objectivam corporum realitatem. Sed hic ultimum contendit nexum inter perceptionem et realitatem externam necessarium esse, dum priores docent *impressionem materialem, sensationem et cognitionem* constanter conjungi, licet inter ipsa non sit nexus necessarius. Impressio materialis, juxta illos, est mechanica impulsio organi per res exteriores; sensationem habent ut affectionem gratam vel ingratham, nempe ut sensum voluptatis vel doloris (seu elementum *pathologicum*) qui ex hac impulsione promanet. Cognito seu perceptio sensilis quæ subsequitur, non determinaretur a sensatione, sed a solo *instinctu nature*: itaque inter sensationem et perceptionem non esset vera connexio, sed mera consecutio. Hinc vi solius *instinctus* nature, corporum existentiam affirmaremus (1).

Quid de hisce systematibus sentiendum sit, dicemus, veræ sententiæ fundamentis antea ostensis.

Systematis scholastici circa naturam et genesis sensationum expositio synthetica.

221. — Aristoteles fundamenta hujus doctrinæ jecit, quæ scholasticorum disputationibus illustrata, in scholis viguit usque ad Cartesium.

In hac sententia, duo principia activè concurrunt ad

(1) Vide Sanserverino, *Dynam.*, pars sp., c. II, a. 7.

sensationem efformandam, nimirum objectum cognitum et subiectum cognoscens : in omni cognitione, et præsertim in sensibili, requiritur quadam conjunctio objecti cognoscibilis cum potentia.

I. Objectum facultatem movet eique unitur per *species intentionales*, seu *sensibiles*, atque eam determinat ad representationem sensibilem objecti efficiendam. Species sic movens dicitur *intentionalis*, quia per eam facultas in objectum ipsum tendit seu *intendit*; dicitur *sensibilis*, quia sensibus deservit; tandem dicitur *species* quia est saltem virtualiter imago objecti, illudque velut apparens reddit, atque est quasi instrumentum, per quod objectum unitur potentie. Sed sedulo distingui debet species intentionalis impressa a materiali impressione in organa. Facultas enim, in qua perficitur sensatio, constat organo animato, seu principio vitali et materia. *Impressio materialis* est solius materie immutatio. Verumtamen ob facultatis unitatem indivisibilem statim et simul immutatur *sensus ipse et organum*; hæc immutatio ipsius facultatis ab objecto efficitur, eo quod istud in potentia imaginem suam imprimat qua hæc potentia determinatur et completur ad *expressam* speciem producendam : itaque species impressæ effectivè concurrunt simul cum potentiis ad efficiendam cognitionem, seu potentie a speciebus activitatem novam accipiunt.

II. Subiectum active concurrat ad speciei *expressæ* productionem. Sensatio enim in sola receptione speciei impressæ non consistit, sed in *operatione* quæ huiusmodi receptionem consequitur. Facultas enim influxu speciei intentionalis sic determinata ad agendum, per suam operationem immanentem exprimit speciem rei a qua immutata fuit : et sic efformatur *species expressa*, quæ idem est re ac terminus *subjectivus* facultatis cognoscentis (II, 191).

Ex dictis resultat sensum esse potentiam simul activam et passivam; est potentia activa relatè ad speciem *expressam* quam producit; est potentia passiva respectu speciei sensibilis impressæ et objecti. Verùm ad productionem specierum sensibilium, non est necesse ut admittatur *sensus agens* (1), sicut ad specierum intelligibilium pro-

ductionem, ut postea videbimus, requiritur intellectus agens : nam species impressæ non sunt reapse perfectiores objectis, cum sint et ipsæ materiales.

Sed difficultas in eo est præsertim ut cognoscamus quomodo species intentionales sive *impressæ* sive *expressæ* concurrant ad cognitionem objecti.

III. Species impressa non est cognitionis objectum. Appellatur a scholasticis *objectum quo*, dum terminus objectivus sensationis, seu res a sentiente distincta, *objectum quod* dicitur (II, 187). Est ergo aliquid medium cognitionis.

222. *Nota.* Triplex autem distinguitur medium cognitionis, nempe 1° medium *quo* cognoscitur, seu species potentiam ad cognoscendum determinans; 2° medium *sub quo* objectum cognoscitur; illud medium potentiam perficit, sed non determinat ad agendum; est conditio generalis et objectiva ad operandum; v. g. visibilitas est medium sub quo oculus colorem deprehendit; 3° medium *in quo* cognoscitur; est veluti speculum seu aliquid cognitum in quo res aliqua representata percipitur.

Species sensibilis impressa est *medium quo* (221, I); inde ad modum principii se habet non autem ad modum termini facultatis sentiendi. Hæc ergo species meritò et rectè dicitur *intentionalis*, namque dirigit intentionem seu conatum agentis, nempe est ratio ob quam facultas in tale objectum intendit. Verumtamen species intentionales latiori sensu non rarò accipiuntur, atque species tam *expressæ* quam *impressæ*, sive sensitivæ, sive intellectivæ, communi nomine intentionales dicuntur.

IV. Quum species sensilis *impressa* in actu cognoscendi se habeat ut medium quo, seu ut causa movens, et ordinem dicat terminativè ad speciem *expressam*, remanet ut hæc, quæ est *ipse actus percipiendi* specialissime sumptus, directe et immediate se referat ad objectum externum sensu apprehensum. Hinc in sensatione non percipimus sive impressionem materialem, sive speciem impressam, sed ipsam rem externam, non verò per actionem transuntem, id est, per quemdam excessum sensus extra subiectum sentiens, ut inepte putavit Reidius, verùm per actionem immanentem. Hæc igitur actio immanens, cuius terminus sub-

[1] Vid. Suar. De anim. I, III, c. 9, n. 4.

jectiva est species expressa ab ipso actu minime distincta, pro termino objectivo habet rem externam. Quapropter sensatio est actus quo objecta externa percipiuntur, quæ nos afficiunt. Tota hæc scholasticorum sententia, sic synthetice exposita, nunc per partes probari debet. In hæc demonstratione veræ sententiæ, falsa et incompleta systemata simul confutabimus. Hinc :

§ II. Crisis thetica sententiarum circa naturam et originem sensationum.

223. — THESIS I. *Ut sensatio exurgat, requiritur influxus objectorum materialium in sensus.*

Probatur I. Sensus est *potentia passiva* per se indifferens ad unum sensibile potius quam aliud percipiendum; sensus enim diversa objecta particularia indifferenter percipere possunt : v. g., visus potest omnia colorata percipere, ac prout ut in quoddam speciale coloratum intendat, requiritur ut aliquo modo e statu indeterminatis ad statum determinationis traducatur. Atqui 1° potentia passiva non reducit in actum nisi per id quod est actu, nempe per sensibile; necnon 2° quod est per se indifferens, ab *extrinseco* debet determinari; nam a se non determinatur. Ergo ut potentia agat, requiritur determinatio quedam ab extrinseco seu ab objecto proveniens.

Probatur II. Ex ipsa experientia planè constat objectum ad sensationem concurrere, non modò ut *terminus*, sed etiam ut principium determinans ac movens; omnibus enim notum est objecta non determinare et veluti allicere ad sensus in ipsa convertendos; v. g., gustus, olfactus, tactus, etc., impressionem rerum exterarum manifeste recipiunt; et in tantum hi sensus objecta percipiunt in quantum ab ipsis afficiuntur : quando objectorum radii ad retinam usque non pertingunt, visio non habetur, etc. Ergo..

224. — *Corollarium*. Ex hac probatione etiam sequitur falsam esse sententiam occasionalistarum et Leibnitii, qui hanc actionem corporum in vim sentiendi inficiantur (406).

225. — THESIS II. *Hæc determinatio ab objecto proveniens debet intrinseco afficere vim sentiendi, seu speciem impressam producere* (1).

Probatur. Ad sensationem objectum concurrere debet determinando sensum et movendo (II, 223); atqui si hæc determinatio ipsam potentiam *intrinsecus* non afficeret, seu speciem impressam non produceret, non moveretur ac determinaretur hæc potentia, seu organum quatenus animatum. Indifferentia enim sensitivæ potentiæ est *intrinseca*. Ergo ad sensationem requiritur intrinseca organi animati determinatio, quæ est ipsius speciei impressæ infusio.

226. — *Corollarium*. Hinc falsa est sententia scholæ Scotiæ, quæ autumat sensus ad percipiendum determinari, non a specie impressa, sed unice ab aliquo instinctu naturæ.

227. — THESIS III. *Species impressa non est objectum quod sensibus cognoscitur, sed objectum quo.*

Nota. Hic agitur de sola perceptione externa, nam species impressa potest esse objectum perceptionis sensus interni sub ratione doloris vel delectationis.

Probatur I^o *pars* : *Species impressa non est objectum quod sensationis.*

I. Id quod sensatione percipitur est terminus objectivus hujus operationis; atqui, ut constat ex dictis, species sensibilis habetur ut principium quod movet facultatem ad sentiendum (II, 223). Ergo nisi terminus cum principio confundatur, species impressa non potest esse objectum quod percipitur.

II. Vi sensationis, certitudinem habemus de existentia rerum exterarum; v. g., per visum certiores efficitur de presentia ac realitate objectiva hujus montis, talis animalis aut arboris, etc; atqui si sensatione solam perciperemus speciem impressam, vi perceptionis de presentia speciei solummodo certi efficeremur, non autem de realitate objectiva rerum percipiarum; at id manifeste est

(1) Utrum objectum sit *causa totalis effectiva* speciei, et immediata, disputant scholastici?

contra conscientie testimonium renuntians, non perceptionem speciei impressæ de qua nihil prorsus dicit, sed rei externæ apprehensionem. Nemo enim, dum videt, dicit se videre imagunculam in retina depictam et immutationem facultatis visus; sed dicunt omnes se videre objecta colore suffusa. Ergo sensatione non percipitur species sensilis, quæ proinde haberi nequit ut *objectum quod*, seu terminus objectivus.

Pars II^a: Hæc species est objectum quo.

Prob. Species impressa, ut ex supra dictis patet, est necessaria ad sensationem, saltem quoad nobiliores sensus, visum, auditum, etc.; est autem necessaria ut *medium quo* objectum in potentiam influit, illamque movet ac determinat: nam in prima parte præsentis thesæos, probavimus speciem impressam non esse *objectum quod*, siquidem in hac hypothesi sensus directe perciperet speciem, et *objectum ipsum* non apprehenderet. Præterea non est *medium sub quo*, siquidem istud potentiam non determinat. Ergo remanet ut species sensibilis impressa se habeat ut *medium quo*.

228. — *Corollarium I.* Hinc falsa est sententia Cartesianorum, qui speciem impressam esse *medium in quo* sensus objecta perciperet, rati sunt. Juxta ipsos ergo non perciperemus nisi nostras intrinsecas modificationes, non autem corpora externa.

229. — *Corollarium II.* Hinc pariter inepta est celebrissima hæc disputatio de *ponte*, nimirum de modo quo in sensationibus animus transitet a suis affectionibus ad objecta externa. Hæc enim disputatio ex eadem falsa hypothesi de specie impressa ut *medium in quo* habita, exordium ducit.

230. — THESIS IV. *Objectum quod sensilis cognitionis sunt qualitates sensiles, quæ speciem impressam producunt.*

Prob. Sensus directe et immediate objecta realia et corporea percipiunt, ut ex superiori thesi resultat; atqui sensus ad ipsam substantiam percipiendam se attollere nequeunt; substantia enim, quæ fit extensa, ac proinde sensibilis, per sua accidentia, nonnisi per abstractionem

mentis (seu relictis accidentibus) potest deprehendi. Inde dicitur *sensibile per accidens*, ideo quia per qualitates sensibiles, quibus determinatur, aliquo modo apprehenditur, non autem directe et in se. Ergo remanet ut *objectum directum* et *immediatum cognitionis sensilis* sint qualitates corporum sensibiles.

Istæ qualitates, quæ *objectum sensibile* constituunt, eæ sunt quibus species impressa imprimuntur, nam sensus se movet prout afficitur a rebus externis; porro mensura hujus determinationis est species impressa, quæ tamen in actu sentiendi non habetur ut *formalis* representatio objecti, sed ut *effectiva* seu virtualis tantum (1).

231. — *Scholium.* Acute disputant scholastici de natura, essentia, divisibilitate, modo causandi, etc., specierum intentionalium materialium; sed istæ disputationes valde subtiles sunt parvi momenti, necnon ad præsentem questionem nihil perspicuitatis conferunt (2).

232. — THESIS V. *Species expressa non recipitur, sed efformatur.*

Nota. Queritur in hac thesi utrum sentatio sola receptione speciei sensilis absolvatur, an contra active concurrat potentia ad sensitivam cognitionem.

Probatur. Si species expressa simpliciter reciperetur, sentatio non esset actio *vitalis* et immanens, et hæc species non rectè diceretur *expressa*: solum enim *objectum* ageret, et sensus simpliciter pateretur, ac proinde subiectum sentiens nihil faceret; atqui sentatio est actio sentiens seu operatio *eventus* propria: sentiens ipse *sensit* seu cognoscit sensibilia, et exinde aliquo modo active se habet, quod alias experientia invictè demonstrat. Ergo sensus speciem expressam producere debet, secus nulla haberetur actio sentiens; id enim duntaxat *efficiendum* remanet in actu sentiendi.

233. — *Scholium.* Hæc species, quæ est formalis representatio objecti, reipsa confunditur, juxta multos, cum

(1) Ita Suarez, de anim. (3. c. 2, n. 20) et alii; multi tamen, Thomistæ præsertim, docent hanc speciem esse similitudinem formalem objecti.

(2) Vide Pontium, *Ph. de anim.* disp. 2, q. 7, 8 et 9.

ipso actu sentiendi; verumtamen ratione distinguuntur, quatenus illa actum denominat ratione termini seu rei factæ. Hinc dicitur etiam terminus *subjectivus* sensationis.

74. — THESIS VI. *Species expressa potest dici medium formale vel virtuale in quo objectum percipimus.*

Nota. Est medium in quo virtuale quoad cognitionem directam objecti, et medium in quo formale in cognitione quasi reflexa, seu in operatione sensus interni.

Probat. Sensatio est operatio cognitiva immanens; atque operatio immanens nequit objectum facultati operanti extrinsecum, in ipso sentire et aliquo modo permanere. Ergo remanet ut illud objectum, quatenus facultati intimum fit, seu in suo esse *intentionali* percipitur.

At illud esse intentionale est ipsa species expressa, cujus est rem exprimere. (Species impressa est effectiva rei representati, dum species expressa est formalis representati objecti.) Igitur species expressa potest dici medium *in quo* objectum directe et immediate percipitur, seu est ipsa res quatenus cognita.

235. — *Scholium.* Sensatio est vera corporum *externorum perceptio*; nam species expressa non est conditio prævia ad sentiendum, nec terminus *objectivus* actus sentiendi, sed est ipsa actio sentiendi (1) ejusque terminus *subjectivus*; qui aliud quiddam non est ac ipsa evolutio facultatis, seu actus immanens. Facultas enim operans se vitaliter constituit actu *specularem* rei expressionem. Quando objectum videtur in speculo, visio terminatur ad ipsum objectum, quod videtur in seipso per speciem a speculo reflexam (2).

236. — *Corollarium.* Si superius dicta de unitione animæ cum corpore componamus cum præsentī disputatione, colligi potest sensationes in propriis sensorii perfici. Recentiores philosophi, post Cartesium generatim docent sensationes in solo cerebro patrari (Cf. II, 127). In eorum

(1) Juxta Cajetanum, Capreolum, etc., *idolum* non est terminus productus, sed speculum et imago in qua res ipsa cognoscitur; que relliter distinguitur ab actu cognoscendi (Sarez, de anim. 1, 3, c. 5, n. 5 et 7.)

(2) Sarez, de ani. 1, 3, c. 2, n. 14 et 15; Cf. S. Th., 1, q. 83, s. 2; etc.

sententia imagines rerum ad cerebrum usque deferri deberent, in quo residet animus; nervi habentur ut media quibus ejusmodi species intentionales ita transeveluntur ut animo ipsi præsententur. Falsitas hujus opinionionis jam patet ex ipso conscientie testimonio quod renuntiat nos oculis videre, auribus audire, etc., et rem externam propriè sensu percipi, non autem in aliqua imagine. Præterea imago colorata, v. g., que in retina depingitur, nequit profecto in cerebrum deferri, quod est planè obscurum.

§ III. De phantasmatibus imaginationis et somniis.

237. — Jam antea diximus quid sit phantasma, et quomodo reintegrari possit ab imaginatione (11, 171, 172). Nunc iterum et intimius natura phantasmatum a nobis considerari debet. In hac re, facta in primis ob oculos poni debent, et postea ad eorundem explicationem deveniemus.

I. *Facta que naturam phantasmatum et somniū patefacere possunt:*

238. — 1° Phantasmata imaginationis connexionem intimam habent cum temperamento subjectorum in quibus excitantur. Certum est enim phantasmata esse diversa pro diversitate personarum; in adolescentibus enim et feminis vividiores sunt imaginationis representationes; in constantibus viris debiliores. Pro diversa etiam valetudine reperimus eandem diversitatem in phantasmatibus. Sunt enim læta aut molesta prout quis actuali morbo detinetur, aut ab omni incommodo corporis statu liber est.

Id omne quod percellit systema nerveum, phantasiam urget; hinc status cerebri aut cordis vel stomachi plurimum valet in phantasiam.

2° Status animi ex altera parte etiam determinat diversa phantasmata; quando quis aliqua idea detinetur, hæc ic ea imaginationem impellit ad talia phantasmata excitanda. Experientia enim certò hæc omnia demonstrat.

239. — Id quod ad somnia attinet, plura etiam facta sunt notata digna. Somnia enim, sicut phantasmata que in statu vigiliæ excitantur, alia suam originem a corpore trahunt, alia ab animo. Indè fit ut quedam somnia dicantur morbida et alia non morbida, prout agriitudine quadam vel aliter excitata fuerunt. Amœne enim impres-

siones amena sensa excitare possunt, ac profundè cum corpore somno relaxatur, si amensis aut ingratis sensuum impressionibus afficitur, somnia evocat hęc impressionibus respondentia. In somno enim relaxantur corporis functiones et actus animi, sed non penitus abolentur: hinc animus licet minus sui compos, suas tamen operationes producit, sed inordinatè.

240. — Somnia habentur tanquam objecta realia. Cum hæc somnia maxima vi fruantur, atque pro systematis nervi intentione corpus et animum vividè feriunt, quin tamen somnum pellant, exurgunt hæc mirabilia et aliquando stupenda *somnambulismi* facta.

1° Omnes enim sciunt hominem somno deditum quandoque foras ambulare et alia facta peragere, quæ ad vim motricem pertinent. Imò aliquando hæc omnia efficiuntur cum eadem et majori perfectione ac in statu vigiliæ.

2° Nonnunquam in alicujus scientiæ vel artis opera etiam incumbunt, quæ peragere valent æquè ac in statu vigiliæ: sic scribunt, legunt. Difficiliores alicujus scientiæ questiones, quas in statu vigiliæ nequam intelligebant, aliquando persolvunt.

Præterea 3° somnambuli in tenebris loca ingentibus circumdata periculis sine offensione percurrunt; quin etiam opera, quæ maximam exostulant diligentiam et luminis auxilium, v. g., opus arte factum, picturam, in tenebris et oculis clausis aptissimè perficiunt.

4° In somnambulismo naturali eadem ferè reperiuntur phenomena quam in somno magnetico.

241. — II. *Factorum explicatio.* Id quod attinet ad phantasmata imaginationis in statu vigiliæ, possunt effingi quædam hypotheses ad facta explicanda (1).

1° Ad phantasmatum reproductionem probabiliter requiritur motus fluidi nervi in cerebro inchoatus. (II, 129, 164.) Cerebrum enim generatim habet ut organum imaginationis. Porro cum cerebrum, ut constat ex physiologia et anatomia, sit centrum totius systematis nervi, quod certò aliquid confert ad sensationes, fit ut hujus organi immutatio, sive ab intrinseco sive ab extrinseco determinata,

possit phantasmata excitare quæ ordinem dicant ad diversa sensoria. Quomobrem morbida aut læta corporis dispositio per systema nervum phantasiam diversè immutare potest pro diversitate organorum qua morbo corripitur.

2° Potest etiam admitti in sentiente quædam dispositio ad taliter sentiendum relicta a diversis affectionibus. Licet enim sensatio acti non maneat, tamen remanere possunt quædam species, quas *sensus communis* per speciales sensus hausit atque nunc ad imaginationem traducit, qua ita cum rebus externis conjungitur.

242. — Verùm ad somnia et præsertim ad hæc facta insæta plenè explicanda, quæ statum vigiliæ imitantur, commemoratæ hypotheses, sicut et alia quæ effingi solent, impares sunt. Scimus tamen hæc facta morbidam semper arguere in somnambulism dispositionem, necnon magnam systematis nervi perturbationem; quocirca phantasia in ipsis ingenti pollet mobilitate ac vigore. Hinc cum in somno non penitus sopite remaneant facultates intellectivæ, sed plus minus expergefactæ esse possint, fit ut imaginatio hęc facultatibus utatur, easque sibi subiciat, propter summam qua pollet petulantiam. Sic hæc mira peraguntur opera, quæ cæterorum in statu vigiliæ semper a phantasia maximo opere pendent.

Fateor tamen facta quæ ambitum nostrarum facultatum naturalem exsuperant, nullo pacto naturaliter explicari posse. Igitur in horum factorum causa eruenda non est cur confugiamus ad has hypotheses insolitas quæ nature compositi humani repugnant, atque vinculum animi et corporis ita remissum et laxum faciunt ut animus possit a corporis vinculo quodammodo solvi: ita cum rebus externis sine organorum interpositione communicaret. Iste enim hypotheses nullo stabili fulciuntur fundamento. Quid enim vetat quòd in somnambulismo, qui dicitur naturalis, inveniatur idem principium occultum cujus presentia meritò suspicari potest in somnambulismo magnetico? Dæmonum enim intercursum existere potest in utroque somno. Id enim probabilis evaderet, si consideraretur hæc facta rarissimè contingere, et in quibusdam adjunctis quæ jure suspicionem generare possunt.

(1) R. P. Tongiorgi, *Psych.*, I. III, c. 17.

ARTICULUS II.

De actu intelligendi seu de idearum natura et origine.

243. — A sensatione ad intelligendi actum migrare oportet, cujus naturam et generis hic palam facere cupimus.

Hæc questio sane est maximi momenti, licet non habeatur, ut plures ineptè arbitrati sunt, tanquam fundamentum et cardo totius philosophiæ et theologiæ scholasticæ.

Questionis status. In homine duplex distingui debet ordo cognitionum, quarum aliæ versantur circa concreta, ut concreta sunt, atque ea referunt cum qualitatibus sensibilibus; aliæ verò versantur circa universalialia et abstracta, quæ a conditionibus omnibus individuantibus præcindunt (21; II, 184). Sic homo non modo cognoscit hoc triangulum in charta delineatum, hunc hominem Petrum, hoc animal, etc., verum etiam cognoscit triangulum in genere, humanitatem, animalitatem, etc. Prima cognitio etiam competit brutis, et exinde vim sensitivam non prætergreditur; alia quæ propria est hominis et spirituum, est cognitio intellectualis, cujus objectum est universale.

Hic ergo quærunt philosophi quomodo mens cognoscat universalialia, necessaria, immutabilia, etc., licet ipsa et res omnes quarum experientiam habet, sint singulares, contingentes, mutabiles, etc.? Undenam igitur sit repetenda hæc universalitas, necessitas, immutabilitas, etc., idearum, seu quemadmodum mens devenire possit ad ideas universales sibi comparandas? En questio quæ ab antiquioribus temporibus philosophos occupat. Controversia potissimum versatur circa ideas primitivas, fundamentales, seu circa primos conceptus; nam primis essentialium conceptibus semel adeptis, ad alias ideas explicandas facile devenimus.

244. — Distinctio hæc sensationum et idearum neminem qui accurate facta interna perpendit, fugere potest. Quis enim in discrimen revocare posset hominem habere ideas universales, quæ omnibus individuis ejusdem speciei conveniunt, et simul ab unoquoque singulorum præcindunt : v. g., ideam trianguli, ideam hominis, ideam ani-

malis, etc.? Istæ ideæ omnibus — aut triangulis — aut hominibus, — animalibus, etc., existentibus et possibilibus conveniunt, ideoque sunt universales. Præsentiam in nobis ejusmodi idearum clare et indubie renunciat conscientia.

Præterea non minus evidens est nos per sensus cognoscere individua, v. g., hoc triangulum lineis albis delineatum, hunc hominem Petrum, etc.; ejusmodi perceptiones soli individuo cognitio conveniunt. Ordo igitur idearum est plane diversus ab ordine sensationum, imò est isto longè nobilior. Hinc præsens questio non est de nomine, sed de re, necnon versatur circa nobiliorem hominis operationem.

Jam verò ut *Ideologiam* ordinate aggrediamur, 1° naturam conceptuum universalium determinabimus, 2° veram sententiam circa originem idearum exponemus et propugnabimus, denique 3° falsa systemata, quæ nostra ætate mentes plus minusve detinent, confutabimus.

§ I. De natura conceptuum universalium.

245. — Questio hæc de universalium natura, sed de objecto idearum universalium, animos philosophorum semper detinuit, eosque sæpenumero in errores oppositos distraxit.

I. Falsæ sententiæ.

Falsæ opiniones in hac re ad tres revocari possunt : nominalismum, conceptualismum, qui a nominalismo vix differt, et realismum.

1° *Nominales*, duce Roscelino, contendebant universalialia non dari nisi in meris *vocibus* : hinc nulla universalitas sive in conceptibus, sive in rebus; quamobrem non daretur universale metaphysicum, neque universale logicum, sed duntaxat universale in *significando* et quidem ex *instituto* vel beneplacito : voces enim sunt signa arbitraria (20).

2° *Conceptualismus*, seu nominalismus mentalis, quem media ætate produxit Abailardus, admittit universalialia, non solum in vocibus, sed etiam in *conceptibus* : at nullo modo in rebus : universale ergo est mere logicum.